

УДК 261.5 (477.51)
ББК Є372 – 6.

Данило Рига

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ – ЧЕРНІГІВСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У 1805-1919 РОКАХ ТА ІСТОРІЇ БУДІВЕЛЬ КОЛИШНЬОЇ ГІМНАЗІЇ У ХХ СТОЛІТТІ

У статті мова йде про історію створення та діяльність Чернігівської класичної чоловічої гімназії у 1805-1919 роках. Приділяється увага будівлям навчального закладу. Розглядається навчальний процес та діяльність викладачів. Всебічно аналізуються перетворення у сфері навчання. Значна увага приділена вихованцям навчального закладу. Розкривається історія будівель гімназії у ХХ столітті.

Ключові слова: Чернігівська класична чоловіча гімназія, навчальні заклади, навчальний процес, вихованці гімназії.

Серед навчальних закладів ХІХ – початку ХХ століття чільне місце займав навчальний заклад у Чернігові – класична чоловіча гімназія. Звичайно, історія створення та діяльності Чернігівської класичної гімназії має свої особливості. Багато питань ще й досі не розкрито, особливо це стосується долі багатьох учнів гімназії, які колись жили та навчалися у нашому стародавньому місті.

Створення класичної чоловічої гімназії саме в Чернігові не було випадковим. Зважаючи на те, що місто в цей час було центром новоствореної Чернігівської губернії, яка була однією з найбільших на терені Російської імперії.

Упродовж усього ХІХ – початку ХХ століття класична чоловіча гімназія в Чернігові являла собою ґрунтовну навчальну установу середнього рівня. За свою діяльність упродовж двох століть навчальний заклад виховував талановитих особистостей. Тут потрібно згадати про «головні народні училища». 5 серпня 1789 року указом імператриці Катерини ІІ у Чернігові було започатковане «Головне народне училище», яке стало першим світським навчальним закладом міста. Розміщувалось воно у будівлях скасованого П'ятницького дівочого монастиря [1, 4].

На початку ХІХ ст. Чернігівщина відчула нові реформаційні процеси. Модернізація у суспільно-політичному житті відбувалася загалом у контексті перетворень всієї Російської імперії. Так, за указом Сенату від 27 березня 1802 року у зв'язку з ліквідацією Малоросійської губернії була створена нова адміністративна одиниця – Чернігівська губернія. До її складу увійшло 12 повітів (Борзнянський, Глухівський, Городнянський, Козелецький, Конотопський, Глинський, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Стародубський і Чернігівський). Але згідно з цим же указом були утворені ще три нові повіти: Кролевецький, Суразький, Остерський. Відповідно, кількість повітів Чернігівської губернії стала дорівнювати 15 (187 волостей, 5780 населених пунктів, у т. ч. 19 міст і 49 містечок) [2, 867].

У 1802 році була введена нова державна посада генерал-губернатора, на яку при-

---

© Рига Данило В'ячеславович – молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

значили Олексія Куракіна. Він здійснював нагляд за ретельним виконанням законів і розпоряджень російського уряду, діючи через губернське правління.

Слід зупинитися на біографії першого генерал-губернатора Чернігівської губернії. Відомо, що рід Куракіних походив від литовського князя Гедиміна. Рідний брат Олексія Олександр виховувався разом із московським цесаревичем Павлом Петровичем – майбутнім імператором Павлом. Цілком зрозуміло, що знатність роду та зв'язки при дворі сприяли кар'єрі Куракіних.

Після смерті останнього гетьмана України Кирила Розумовського О. Куракін перебував на посаді генерал-губернатора анексованих гетьманських полків упродовж 1802-1807 рр. Хоча він і працював на користь Російської імперії, але його діяльність значно вплинула на соціально-економічний розвиток України.

Після повернення до Росії О. Куракін став другим в історії міністром внутрішніх справ Російської імперії. Змінивши на цій посаді уродженця Полтавського полку Віктора Кочубея, він очолював міністерство упродовж 1807-1810 рр.

У 1821 року О. Куракін очолив Департамент державної економії Державної Ради, з 1826 року займав посаду канцлера Російських орденів, перебуваючи в цей час дійсним таємним радником першого класу. Цікаво, що О. Куракін був членом Верховного кримінального суду над декабристами. Помер у 1829 р., проживши 70 років. Мав трьох дітей у шлюбі з Наталією Головіною.

У 1802 році постало питання про резиденцію чернігівського губернатора. Як відомо, у 1798 році Чернігівська фортеця, в якій до того розміщувались державні установи, перестала виконувати роль адміністративного центру. На початку Смоленської вулиці упродовж трьох років зводять губернаторський будинок. Але генерал-губернатор Олексій Куракін (1802-1806 рр.) розпорядився передати його в тимчасове користування щойно заснованій гімназії. Отож саме тут з самого початку навчалися перші чернігівські гімназисти, аж поки для них не добудували будинок на сучасному Валу [3, 105].

Отже, у 1804 році на Валу виникає нова споруда, збудована у стилі російського класицизму за типовим проектом петербуржця Андріяна Захарова [4, 18].

Видатний зодчий Андріян Дмитрович Захаров у 1803 році створив дев'ять типових проектів для губернських міст, серед яких, до речі, був і проект будинку цивільного губернатора у Чернігові. План побудови затвердив сам цар Олександр I. Цікаво, що в перше десятиріччя у Російській імперії було побудовано шість десятків подібних будівель. Саме в цей час з'являються нові адміністративні будівлі в Чернігові.

Будинок мурований, прямокутний у плані, з виступами-ризалітами з боку двору. На невисокому рустованому стилібаті першого поверху розміщено розкішний шестиколонний портик тосканського ордера, який завершується горизонтальною лінією аттика [5, 202].

Відмитим, що Андріян Захаров уже на той час був доволі відомим і успішним архітектором. Народився він 8 серпня 1761 року в Санкт-Петербурзі в сім'ї адміралтейського службовця. Родина Захарових проживала на околиці міста, за Коломною. У шестирічному віці хлопчика віддали на навчання до художнього училища при академії. Його викладачами були А. Ф. Кокоринов, Ж. Б. Валлен-Деламот, Ю. М. Фельген, І. Е. Старов.

У 1778 році Андріян отримав срібну медаль за проект замиського будинку, в 1780 році – Велику срібну медаль за «архітектурну композицію, що представляє будинок принців». 1782 році він закінчив навчання в Академії з Великою золотою медаллю і правом на продовження навчання за кордоном. У Франції А. Захаров навчався у архітектора Ж. Ф. Шальгрена. Після повернення у 1786 році до Санкт-Петербурга Андріян Захаров займався викладацькою діяльністю, а в 1794 році отримав звання академіка, в 1797 році – професора.

У 1803-1804 роках архітектор створив проект об'єднання старих будівель Академії наук в єдиний комплекс, але цей задум не був реалізований. У цей же час він працював і над планом забудови стрілки Васильєвського острова.

Новий імператор Олександр I у 1805 році призначив Андріяна Захарова головним

архітектором Адміралтейств-колегії. Завдяки цьому він зміг створити свою найвідомішу будівлю в Санкт-Петербурзі – Адміралтейство – єдина споруда архітектора, що дійшла до наших днів без змін.

На цій же посаді А. Захаров спроектував кілька об'єктів для Кронштадта, у тому числі Андріївський собор. Крім того, для Санкт-Петербурга ним були створені проекти перебудови провіантських складів, морських казарм (на місці Палацу праці), морського шпиталю і галерного порту. Закінчити будівництво Адміралтейства архітектор не встиг. Після тривалої хвороби він помер, сталося це 27 серпня 1811 року. Був похований на Смоленському кладовищі.

Цікавим є той факт, що спорудження будинку цивільного губернатора у Чернігові очолив губернський архітектор Антон Карташевський, він був призначений на цю посаду в 1802 році. Під його керівництвом на початку XIX ст. на теренах губернії проводилося активне будівництво кам'яних будівель громадського призначення, здійснена реконструкція Чернігівської фортеці. А. Карташевський мав здібних помічників, серед яких помітно виділявся Павло Андрійович Дубровський – майбутній київський архітектор.

Відомо, що А. Карташевський, крім керівництва проектом будинку цивільного губернатора, у 1802-1806 роках керував роботою по реконструкції будинку архієпископа [6, 174-175], займався будівельними роботами архіву губернського правління (ремонт даху, переобладнання кімнат тощо) [7, 15]. Зрозуміло, що перетворення не були випадковістю і були тісно пов'язані з новими суспільно-політичними змінами.

У цей же час система середньої освіти теж потрапила під модернізацію. При новому царі Олександрі I головні народні училища були перетворені на гімназії.

У 1802 році в Російській імперії створюється міністерство народної освіти. За розробленою ним у 1803 році програмою було встановлено чотири типи навчальних закладів: а) училища парафіяльні; б) повітові; в) губернські, чи гімназії; г) університети.

Гімназична освіта відповідала умовам середньої освіти сучасності. Серед гімназій, які були засновані на терені Лівобережної України, однією з перших була Чернігівська класична чоловіча гімназія, створена у 1805 році.

Директором новоствореного навчального закладу було призначено Миколу Маркова. Йому і довелося здійснювати добудову та обладнання відведених для гімназії споруд.

Чернігівська класична чоловіча гімназія розташовувалась на Валу і займала два будинки. В одному (зараз це будівля історичного музею) були навчальні класи, а в іншому (зараз його не має) – розташований пансіон для сторонніх учнів [8, 4].

Після створення Чернігівської класичної чоловічої гімназії багато уваги було приділено викладацьким кадрам. Це було не дивно, тому що саме педагоги сприяли кращому навчально-виховному процесу. Потрібно зазначити, що рівень навчально-виховної роботи був поставлений на доволі високий рівень. Про це може свідчити достатньо велика кількість особистостей, які закінчували навчальний заклад в Чернігові і впливали на суспільно-політичне життя всієї країни.

У 1834 році гімназія з чотирикласної була переведена на семикласну систему навчання. Гімназисти вивчали математику, історію, географію, статистику, технологію і комерційну науку, а також німецьку, французьку, латинську мови. З 1859 року – при гімназії відкрито підготовчий клас, у 1860-ому – недільну школу. А також землемірний клас. З 1843 року при гімназії діяв шляхетний пансіон з лікарнею, аптекою і бібліотекою. 8 жовтня 1857 року гімназію відвідав Олександр II, котрий з дружиною їхав у Москву через Київ. Як свідчать записи, «он гимназией и пансионом остался отлично доволен как чистотою и порядком во всем, так и видом воспитаников».

З 1858 року в стінах гімназії з'явився Леонід Глібов, який прибув сюди після вчителювання на Поділлі. У гімназії Леонід Іванович до 1863 року викладав географію. Серед його учнів був і Гліб Успенський, в майбутньому відомий російський письменник, який навчався тут з 1856 до 1861 року. Автор багатьох книг, у яких показав процес зародження протесту у робітників проти буржуазних порядків, відобразив життя міської бідноти, селян тощо [9, 4].

З часу відкриття гімназії і до 1834 року за навчання в гімназії не бралась ніяка платня, а з цього часу вона становила вже від 3 до 60 рублів за рік. Бідних і найкращих учнів звільняли від сплати за навчання. Сплата могла проводитися за півроку і за рік. З суми збору половина назначалась у нагороду кращим викладачам, а інша частина грошей видавалась як допомога бідним учням, йшла на економічні витрати гімназії. Крім цього, при гімназії існували декілька видів стипендій, пожертвованих різними високопоставленими особами міста. З 1837 року при гімназії була введена посада лікаря без винагороди. Відомо, що першим лікарем був Іван Тимофійович Скибинський. Він слідкував за санітарними справами в класах, здійснював першу медичну допомогу.

Поведінка учнів гімназії не носила на собі якихось політичних відхилень від норми, хоча були вчинки, які тягнули за собою не тільки недовготривалий арешт, але і звільнення без права вступу в інші навчальні заклади. До них належали: злочинство на базарі, пасквілі на вчителів, видання противладних газет, вживання спиртних напоїв.

Гімназична освіта була невід'ємно пов'язана з побутом та дозволями гімназистів. Гімназисти, будучи молодими людьми, вільний час проводили, розважаючись.

Загалом побут і дозволя гімназистів Чернігівської класичної гімназії були подібними до загальноросійських гімназій. У 1843 році в старому будинку була збудована домова церква в ім'я Чернігівських мучеників князя Михайла та боярина Федора. Богослужіння відбувалось у ній, крім літніх канікул, в неділю і святкові дні. Учні гімназії були змушені відвідувати церкву в дні Великого посту. До будівництва церкви гімназисти відвідували найближчі церкви.

Під час навчально-виховного процесу в Чернігівській класичній чоловічій гімназії активно використовували фізичні покарання. Так, у 1858 році з 240 учнів гімназії 18 було покарано різками. Такі покарання були розповсюджені і в інших гімназіях. У 1859 році в «Журнале для воспитания» були надруковані «Правила о проступках и наказаниях учеников гимназий Киевского учебного округа» М. І. Пирогова, який був попечителем Київського навчального округу (До округу входили навчальні заклади Чернігівської губернії, включаючи Чернігівську класичну чоловічу гімназію). Ці правила були поширені і в Чернігівській гімназії [10, 4].

На губернських будівлях, міських парканах і на стовпах з ліхтарями чернігівці побачили великі аркуші з друкованим текстом. Були вивішені вони і в кожному класі гімназії. На аркушах був розміщений текст правил. Вони мали вигляд таблиць, в яких усі види провин та покарань розміщувались по рубриках. Це, між іншим, згадує в своїй автобіографії чернігівський громадський діяч І. Л. Шраг, який був тоді учнем гімназії: «никто из гимназистов не имеет права отговариваться или извиняться незнанием правил о проступках и наказаниях», – так було сказано в першому параграфі. Поява правил викликала справжню бурю в серцях учнів і вчителів, журналістів і політиків, громадських діячів і обивателів.

Безумовно, це була спроба поліпшити становище гімназистів, зменшити кількість покарань, обмежити свавілля інспекторів. Але М. І. Пирогов так і не зробив того рішучого кроку, на який від нього чекали. Він залишив різки. Віднині тілесні покарання застосовувались за особливі провини з дозволу педради гімназії. Це ганебне явище було розповсюджене і в інших гімназіях округу. Непоодинокими були випадки різних захворювань. Саме в місцевій гімназії від загрози покарання захворів на нервову гарячку майбутній письменник Г. І. Успенський.

Тілесні покарання назначались за взаємною згодою інспектора і директора гімназії і використовувались тільки в крайніх випадках. Слідкування за учнями в стінах навчального закладу і за його межами лежало на інспекторі гімназії і його помічниках.

У кінці навчального року складався звіт про роботу гімназії. В ньому по пунктах і розділах вказувалась загальна кількість учнів і викладачів, розподіл учнів за станом, віросповіданням і за місцем проживання. Давалась характеристика навчально-виховній роботі: про уроки, пропущених викладачами і учнями з поважних і неповажних причин.

Надавалися дані про кількість учнів, які склали перевідні і випускні іспити, про учнів, які були удостоєні атестата зрілості і нагород, про залишених на другий курс, звільнених за прогули. В звіті публікували міністерські розпорядження, надавалась інформація про значні події в житті гімназії. Сам звіт видавався в друкарні губернського правління.

По закінченні кожного навчального року, згідно з Правилами Київського навчального округу, перевідні іспити проводились у присутності комісії, до складу якої входили директор, інспектор, викладачі предмету, а також два асистенти по програмах і білетах; а випускні — у присутності запрошеної публіки і всіх членів педагогічної ради.

Учні на іспитах повинні були демонструвати «ясные показания науки», а не завчені відповіді. Якщо учні гарно вчилися упродовж року, а на іспиті давали слабкі відповіді, дозволялось переекзаменувати їх знову. Крім річних іспитів, були також піврічні, які мали мету перевірити знання учнів з пройдених курсів.

У ювілейний випуск 1905 року гімназію з золотою медаллю закінчило п'ять чоловік, з срібною — чотири, без медалей — двадцять дев'ять учнів. Усі вони отримали атестат про закінчення гімназії і в майбутньому стали студентами вищих навчальних закладів. Крім учнів, які закінчували гімназію з атестатами, були й такі, що отримали тільки свідоцтво про прослуховування повного курсу гімназичних наук [11, 4].

Випускні і підсумкові екзаменували проводилися з кінця травня по червень і закінчувалися святковим дійством, на якому вчителі, а іноді учні проголошували промови; учні отримували атестати і нагороди, називали прізвиська тих, кого переводили у старші класи.

Ось як проходило закінчення 1848-49 навчального року. В програмі святкового дійства були молитва і духовний концерт, який виконували гімназичні півчі. Вчитель математики Русецький виголошував промову про сучасне виховання. Учні нижчих класів продекламували уривки з поезій відомих російських, французьких, німецьких поетів. Крайні учні виголошували власні промови російською мовою. Директор прочитав записку про роботу дирекції гімназії. Свято було закінчено молитвою.

За час діяльності гімназії в стінах навчального закладу навчалися майбутні суспільно-політичні, громадські, військові та культурні діячі. Серед вихованців гімназії письменники Г. Успенський, М. Вербицький, І. Ясинський, М. Могилянський, М. Кочерга; статистик В. Варзар, хірург М. Волкович, дипломат Г. Щербина, революціонери Ю. Коцюбинський та В. Примаков (були розстріляні в часи сталінських репресій в 1937 році).

Історія будівель Чернігівської класичної чоловічої гімназії після жовтневого заколоту 1917 року і до початку Великої Вітчизняної війни — доволі цікаве питання. Проблемність його полягає в тому, що багато темних плям з історії Чернігова пов'язано саме з 20-30-ми роками ХХ століття. Як це не дивно, але ґрунтовного дослідження з історії діяльності класичної чоловічої гімназії на даний час не існує. Є деякі уривчасті статті про життя вихованців гімназії, про історію створення будівлі.

Багато питань до нашого часу не були розкриті. Це стосувалось як долі вихованців гімназії, так і діяльності викладачів та історії створення самої будівлі гімназії. Важливе питання сьогодення — дослідження невідомої сторінки з життя Чернігівщини. Реформа освіти в післяреволюційний період — окреме і також доволі важливе питання. Звичайно, доля вихованців гімназії теж до кінця нез'ясована. Діяльність навчального закладу, розміщення установ та організацій, саме в будівлях колишньої Чернігівської класичної чоловічої гімназії після подій 1917 року, а точніше після остаточного встановлення в Чернігові радянської влади в 1919 році, — є також доволі цікавим питанням в даній статті.

У ХХ столітті будівлі Чернігівської чоловічої гімназії мали свою доволі цікаву історію. Після жовтневого заколоту 1917 року, «завдячуючи» новим суспільним перетворенням, навчальний заклад проіснував тільки два роки. Після скасування гімназії

у 1919 році дві її будівлі залишались деякий час вільними. В одній споруді, де зараз міститься Чернігівський обласний історичний музей ім. В. Тарновського, деякий час розміщувалась губпартшкола. З 1924 року в будинку колишньої класичної чоловічої гімназії була вже середня семирічна українська школа ім. Коцюбинського. Як свідчила газета «Червоний стяг» за 1924 рік, «школа за 6 років свого існування вже пережила три переселення: до будинку дворянського пансіону, до бувшого пансіону гімназії і до будинку гімназії. Школа починалась з 18 чоловіка в 1917 році, вона мала 230 душ дітей на весні 1923 року, а того ж року в осені — 400 душ. Школа врешті дістала будинок бувшої гімназії (будівля сучасного Чернігівського історичного музею), коли його звільнила Губпартшкола. Довгий час вона була єдиною середньою українською школою в Чернігові, а тепер ставала найбільшою на Чернігівщині» [12, 4].

Відомо, що у Чернігові в цей час працювали дві головні школи міста – семирічка ім. Леніна з російською мовою навчання (була розташована в будівлі колишньої жіночої гімназії) та семирічка ім. Коцюбинського з українською мовою навчання. Доволі цікаво, що в будинку колишнього пансіону гімназії на вулиці Революції було розташоване дитяче містечко ім. Комінтерну. Щоправда, про це містечко фактично нічого не відомо. Пансіон для сторонніх учнів був збудований у 1850 році і впродовж XIX – початку XX століття виконував фактично роль «гуртожитку» для гімназистів. Розбудова гімназії була необхідна тому, що кількість бажаючих навчатись у навчальному закладі поступово збільшувалась.

Після революційного заколоту 1917 року в перші роки радянської влади в місті широко проводились масові мітинги та маніфестації, в яких брали активну участь учителі та учні старших класів середньої школи ім. Коцюбинського. Мітинги та мані Диктатури пролетаріату.

З цього часу вона стає першою радянською площею у Чернігові. Ця площа була утворена із західного боку від Спасо-Преображенського собору ще у XIX столітті і мала назву – Соборна. Площа використовувалась для проведення військових парадів та різних урочистостей. Так, 5 вересня 1911 року на Соборній площі урочисто зустрічали російського імператора Миколу II. Відомо, що в будинку дворянських пансіонів розмістилися міськвиконком та міський обком партії, перед яким відбувались різні демонстрації та мітинги.

12 січня 1919 року жителі Чернігова зібрались на мітингу з нагоди звільнення міста від військ С. Петлюри. На цій площі Миколі Щорсу вручили червону стрічку. У червні 1919 року тут виступав головнокомандуючий військами українського фронту В. О. Антонов-Овсієнко.

Виступав на площі й інший не менш відомий діяч, син письменника Михайла Коцюбинського Юрій. Відомо, що 2 травня 1920 року на площі відбувся мітинг, а після нього перший у Чернігові суботник. Як правило, на цій площі проходили жовтневі і першотравневі демонстрації.

У 1921 році тут було відкрито пам'ятний бюст В. І. Леніна. Виготовили його із сірого цементу і встановили на восьмиметровому постаменті. Фактично, це був один з перших бюстів В. І. Леніна в Україні. Його автором і скульптором був Г. Нерода, згодом він стає дійсним членом Академії художеств СРСР.

У 1924 році на площі Диктатури пролетаріату був організований мітинг, присвячений смерті В. І. Леніна. У 1926 році йому встановили пам'ятник. У 20-30-х роках XX століття місцевість навколо колишньої Соборної площі була облаштована для відпочинку жителів і гостей Чернігова.

Діяльність української школи ім. Коцюбинського сприяла позитивним зрушенням в царині навчально-виховного процесу в Чернігові в 20-і роки минулого століття і мала доволі велике значення.

Середня українська школа ім. Коцюбинського із семирічним терміном навчання проіснувала тільки до 1932 року в будівлі колишньої гімназії. З 1932 року і до початку Великої Вітчизняної війни у приміщеннях колишньої гімназії був розташований Чер-

нігівський обласний історичний музей, який мав доволі велику кількість експонатів.

Але в перші місяці Великої Вітчизняної війни одна будівля колишньої гімназії була зруйнована – так званий пансіон для сторонніх учнів. Після війни і відбудови Чернігова була відбудована і споруда колишньої гімназії. Тут упродовж 1951-64 років був розташований зооветеринарний технікум, а з 1964 року – Чернігівський філіал Київського політехнічного інституту [13, 4].

Після реставрації 1975-77 років будівлю класичної чоловічої гімназії займає Чернігівський обласний історичний музей.

Отже, історія будівлі доволі цікава саме у XX столітті. В цей час багато установ та організацій перебували у стінах колишньої гімназії.

Після революційних подій 1917 року гімназії були скасовані. Цілком зрозуміло, що середня освіта «старого зразка» не відповідала новим умовам суспільно-політичного життя. Саме тому відбувались кардинальні перетворення, які стосувалися системи освіти в цілому. Зважаючи на «реформування» освіти, не було нічого дивного в тому, що гімназична освіта Російської імперії була скасована.

Важливе питання долі вихованців Чернігівської класичної гімназії. Багато хто з них після революційних подій 1917 року був змушений емігрувати за кордон. Звичайно, їхні долі склалися по-різному, але все ж таки вони стали відомими людьми в різних галузях.

Зараз будівля гімназії представляє цікавість з архітектурно-культурної точки зору як надбання української культури. Проводячи історичні порівняння, можна констатувати, що перш за все споруда підлягає збереженню як історична пам'ятка республіканського значення.

Упродовж всього XIX – початку XX століття класична чоловіча гімназія в Чернігові являла собою ґрунтовну навчальну установу середнього рівня. Упродовж двох століть навчальний заклад виховав чимало талановитих особистостей.

Діяльність гімназії мала великий вплив на освітнє життя Чернігівщини. Зазначимо, що гімназична освіта приваблювала, як правило, вихідців з родин дворян та міщан, але, крім них у гімназії навчалися і діти церковнослужителів Чернігівської губернії.

Навчальний заклад сприяв поширенню рівня освіти в регіоні.

1. Руденок В. З історії народної освіти у Чернігові // Чернігівські відомості, 2006. – 6 вересня. – С.4.
2. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – 1007 с.
3. Сапон В. Вулиці старого Чернігова. – Чернігів., 2007. – 128 с.
4. Там само. – С.18.
5. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – 1007 с.
6. Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII – початку XX ст. Біографічний довідник. – К., 1999. – 477 с.
7. Держархів Чернігівської області., ф. 179, оп. 1-а, 15 арк.
8. Спиридонов Ф. Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання // Чернігівські відомості. – 1997. – 10 жовтня. – С.4.
9. Шпилевський Е. Как учились наши прадеды // Черниговский полдень. – 1995. – 16 ноября. – С.4.
10. Спиридонов Ф. Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання // Чернігівські відомості. – 1997. – 10 жовтня. – С.4.
11. Там само. – С.4.
12. Чи не помилка? // Червоний стяг, 1924. – 3 червня. – С.4.
13. Шпилевський Е. Как учились наши прадеды // Черниговский полдень. – 1995. – 16 ноября. – С.4.

В статье речь идет об истории создания и деятельности Черниговской классической мужской гимназии в 1805-1919 годах. Уделяется внимание зданиям учебного заведения. Рассматривается учебный процесс и деятельность преподавателей. Всесторонне анализируются преобразования в сфере обучения. Значительное внимание уделено воспитанникам учебного заведения. Раскрывается история зданий гимназии в XX веке. Ключевые слова: Черниговская классическая мужская гимназия, учебные заведения, учебный процесс, воспитанники гимназии.

The article is about the history and activities of Chernihiv classical gymnasium in 1805-1919, respectively. Attention is paid to the structures of the institution. An educational process and activities of teachers. Comprehensively examines the transformation in education. Considerable attention is given to educational establishments. Disclosed story building school in the XX century. Keywords: Chernihiv classic male high school, schools, teaching, students of the school.

